



PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej



Agata Domachowska

**„Odupri se! 97 000”:
protesty społeczne
w Czarnogórze**

#ODUPRI SE

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 4/2019
Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-8366413-05-4
Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Korekta Anna Paprocka
Projekt okładki i skład www.targonski.pl
Fotografie na okładce © Motortion Films | shutterstock.com
© Millenius | shutterstock.com
© Agata Domachowska

Druk www.elpil.com.pl

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Agata Domachowska

„Odupri se! 97 000”: protesty społeczne w Czarnogórze

■ TEZY

W styczniu 2019 r. czarnogórski biznesmen przebywający w Wielkiej Brytanii upublicznił nagranie z 2016 r., na którym widać, jak wręcza kopertę z pieniędzmi prominentnemu działaczowi partii rządzącej – Demokratycznej Partii Socjalistów Czarnogóry. Bierność władz w zakresie wyjaśnienia powyższej sprawy doprowadziła do wybuchu największych od 30 lat protestów społecznych w Czarnogórze.

Trwające od lutego 2019 r. protesty, organizowane pod nazwą „Odupri se! 97 000” (*Sprzeciw się! 97 000*), stanowią wyraz sprzeciwu obywateli wobec systemu władzy funkcjonującego w Czarnogórze pod rządami Demokratycznej Partii Socjalistów Czarnogóry oraz Milo Đukanovicia – obecnego prezydenta i byłego premiera państwa.

Uczestnicy protestów oskarżają władze Czarnogóry o łamanie zasad demokracji, naruszanie prawa, korupcję, nepotyzm i klientelizm. Protestujący domagają się w pierwszym rzędzie ustanowienia nowego rządu tymczasowego, który zagwarantowałby przeprowadzenie uczciwych wyborów powszechnych w Czarnogórze.

Protesty doprowadziły do zjednoczenia opozycji w Czarnogórze. Nie doprowadziły jednak do jakichkolwiek zmian na scenie politycznej Czarnogóry.

W początkowej fazie demonstracje antyrządowe mobilizowały znaczącą część społeczeństwa. Na przestrzeni miesięcy nastąpił jednak zauważalny spadek skali i dynamiki protestów.

Władze Czarnogóry próbują dyskredytować organizatorów protestów, podkreślając, że mają one charakter polityczny (nie obywatelski) i są organizowane przez opozycję.

1.

Geneza protestów

1. Do wybuchu protestów w Czarnogórze doprowadziła afera korupcyjna – tzw. afera „koperta” (*koverta*). W styczniu 2019 r. znany czarnogórski biznesmen Duško Knežević opublikował w Internecie pochodzące z 2016 r. nagrania kompromitujące polityków od lat rządzącej w Czarnogórze Demokratycznej Partii Socjalistów Czarnogóry (*Demokratska partija socijalista Crne Gore*, DPS).

Duško Knežević jest założycielem „Atlas Grupy”, największej w Czarnogórze grupy finansowej. Pod koniec 2018 r. Knežević został oskarżony przez władze Czarnogóry o niepłacenie podatków, przez co budżet państwa miał

stracić nawet 12,5 mln euro, oraz o pranie brudnych pieniędzy w swoich bankach (w „Atlas Banku” i „Invest Banku Montenegro”)¹. Władzom nie udało się jednak zatrzymać Kneževicia, który od ubiegłego roku przebywa w Londynie. Pozostający na emigracji biznesmen nieustannie prowadzi kampanię przeciwko politykom rządzącym w Czarnogórze, wykorzystując do tego głównie media społecznościowe.

Na jednym z opublikowanych przez Kneževicia nagrań widać ówczesnego burmistrza Podgoricy i prominentnego działacza DPS Slavoljuba Stijepovicia, któremu podczas jednego ze spotkań urzędnik wręcza kopertę zawierającą prawdopodobnie ok. 100 tys. dolarów². Miała to być swoista „dotacja” dla partii rządzącej, wpłata na rzecz kampanii wyborczej do parlamentu Czarnogóry, która odbyła się w 2016 r. DPS od samego początku starała się zdyskredytować biznesmena, a samo nagranie bagatelizowano, twierdząc, że był to zapis standardowej transakcji. Wskazywano, że były burmistrz chciał jedynie przewalutować owe 100 tys. dolarów na euro i w żadnym wypadku nie doszło do przy-

¹ Duško Knežević osnovao pokret i najavio protest. *“Odupri se” ne podržava... „Nedeljnik”*, 14.04.2019, <https://www.nedeljnik.rs/dusko-knezevic-osnovao-pokret-i-najavio-protest-odupri-se-ne-podrzava/> [2.06.2019].

² S. Kajošević, *Izostaje jači pritisak EU: Dok Brisel čuti, “Koverta” u fioci, „Vijesti”*, 8.02.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/izostaje-jaci-pritisak-eu-dok-brisel-cuti-koverta-u-fioci> [2.06.2019].

jęcia „brudnych pieniędzy” (*prljavi novac*) na prowadzenie kampanii³.

2. Knežević był od lat ściśle związany z DPS. Niejednokrotnie też sam wskazywał, że wspierał finansowo DPS. W kolejnych opublikowanych przez Kneževicia nagraniach uwidocznione zostały inne przykłady korupcji polityków rządzącej DPS. W udzielanych wywiadach Knežević ostro krytykuje obecnego prezydenta Czarnogóry Milo Đukanovicia, zarzucając mu nepotyzm i korupcję.

3. Sam akt wręczenia koperty politykowi partii rządzącej nie był decydującym powodem wybuchu protestów społecznych. Do eksplozji społecznego niezadowolenia doprowadził fakt, iż prokuratura Czarnogóry zajęła się sprawą nagrań dopiero po tygodniu i to pod naciskiem opinii publicznej. Główny prokurator specjalny, Milivoje Katnić, początkowo przesłuchiwał Stijepovicia jako świadka i dopiero po dwóch tygodniach postawił mu zarzuty. O samych przypadkach korupcji i innych nadużyć władzy społeczeństwo czarnogórskie wiedziało już od dawna. Przykładowo w 2013 r. miała miejsce afera taśmowa, tzw. afera „snimak” (*nagranie*), kiedy gazeta „Dan” ujawniła konkretne przypadki korupcji oraz proceder obsadzania kluczowych stanowisk publicznych przez członków DPS i jej zwolenników.

³ J. Marović, *Miš sme da riče, čak i u Đukanovićevoj Crnoj Gori*, „Večernje novosti”, 22.01.2019, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:772992-Mis-sme-da-ri-ce-cak-i-u-Djukanovicevoj-Crnoj-Gori> [4.06.2019].

2.

Uwarunkowania protestów

1. Scena polityczna Czarnogóry od początku lat 90. XX w. zdominowana jest przez Demokratyczną Partię Socjalistów Czarnogóry, a Milo Đukanović cieszy się pozycją niekwestionowanego przywódcy narodu. W ciągu ostatnich 28 lat Đukanović czterokrotnie był premierem Czarnogóry, a od 2018 r. po raz drugi pełni urząd prezydenta państwa. Co więcej, od 1991 r. DPS wchodziła w skład każdego rządu Czarnogóry, a poza samym Đukanovićem urzędy głowy państwa sprawowali politycy ściśle związani z tą partią. Czarnogóra jest zatem jedynym państwem w regionie, w którym od niemal trzech dekad nie doszło do alternacji

władzy, stanowiącej kluczowy element demokratycznego systemu rządów⁴.

2. W ostatnich wyborach parlamentarnych, które miały miejsce 16 października 2016 r., DPS uzyskała 41,4% głosów (zob. tab. 1). Po wyborach powstała koalicja rządowa, w skład której obok DPS weszły: Liberalna Partia Czarnogóry (*Liberalna partija Crne Gore*, LPCG), Socjaldemokraci Czarnogóry (*Socijaldemokrate Crne Gore*, SD), Partia Boszniacka (*Bošnjačka stranka*, BS), koalicja partii albańskich „Albańczycy zdecydowanie” (*Albanci odlučno*) oraz Chorwacka Inicjatywa Obywatelska (*Hrvatska građanska inicijativa*, HGI)⁵. Na czele obecnego rządu stoi Duško Marković (DPS), który w przeszłości niejednokrotnie sprawował już różne istotne funkcje publiczne. Był m.in. wicepremierem, ministrem sprawiedliwości, dyrektorem Agencji Bezpieczeństwa Narodowego, a od 2015 r. pełni również funkcję wiceprzewodniczącego DPS.

3. Ostatnie wybory parlamentarne stanowią zarzewie konfliktu pomiędzy DPS a ugrupowaniami opozycyjnymi, które bojkotują prace parlamentu. W trakcie wyborów z 2016 r. doszło do próby przeprowadzenia zamachu stanu w Czarnogórze. W nocy przed wyborami czarnogórska po-

⁴ Co więcej, DPS jest bezpośrednim następcą Ligi Komunistów Czarnogóry (*Savez komunista Crne Gore*), która została przekształcona w Demokratyczną Partię Socjalistów Czarnogóry w 1991 r.

⁵ *Izabrana 41. Vlada Crne Gore*, RTCG, 28.11.2016, <http://www.rtcg.me/vijesti/politika/148780/izabrana-41-vlada-crne-gore.html> [2.06.2019].

**Tabela 1. Wyniki wyborów parlamentarnych w Czarnogórze
z 16 października 2016 r.**

Nazwa partii politycznej	[%]	Liczba zdobytych mandatów
Demokratyczna Partia Socjalistów Czarnogóry	41,4	36
Front Demokratyczny	20,3	18
Koalicja „Klucz”	11,1	9
Demokratyczna Czarnogóra	10	8
Socjaldemokratyczna Partia Czarnogóry	5,2	4
Socjaldemokracy Czarnogóry	3,3	2
Partia Bośniacka	3,16	2
Koalicja „Albańczycy zdecydowanie”	1,27	1
Chorwacka Inicjatywa Obywatelska	0,47	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://dik.co.me/ukupni-rezultati-izbora-za-poslanike-u-skupstini-crne-gore-2/> [4.06.2019].

licja zatrzymała kilkunastu obywateli Serbii, Czarnogóry i Rosji pod zarzutem organizacji ataku terrorystycznego, próby obalenia rządu Czarnogóry, a także usiłowania zabójstwa ówczesnego premiera Milo Đukanovicia. Proces w tej sprawie wzbudził szereg kontrowersji w czarnogórskim społeczeństwie. Ostatecznie w maju 2019 r. Sąd Najwyższy Czarnogóry skazał łącznie 14 osób. Stwierdził, że operacja mająca na celu dokonanie zamachu stanu została przeprowadzona przez agentów rosyjskiego wywiadu wojskowego – Eduarda Šišmakova oraz Vladimira Popova. Pierwszy z nich został skazany na 15 lat, a drugi – na 12 lat. Wyroki pięciu lat pozbawienia wolności usłyszeli przywód-

cy opozycyjnego Frontu Demokratycznego (*Demokratski front*, DF) – Andrija Mandić oraz Milan Knežević, a półtora roku ich kierowca – Mihajlo Čađenović⁶. Ponadto skazani zostali także obywatele Serbii. Większość oskarżonych była sądzona zaocznie. Udało im się bowiem opuścić terytorium Czarnogóry i do tej pory nie zostali zatrzymani przez władze tego państwa.

4. Coroczny raport Komisji Europejskiej wskazuje, że Czarnogóra musi bardziej zaangażować się we wprowadzanie reform wzmacniających system rządów prawa, a także zwalczać korupcję oraz przestępczość zorganizowaną. Pomimo postępu w dziedzinie praw podstawowych, reform administracji publicznej, w zakresie zaangażowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego w proces decyzyjny oraz wzrostu gospodarki, problemem pozostaje wciąż brak dialogu politycznego, jak też zagrożenie dla wolności słowa⁷. Podobne wnioski wynikają z raportu przygotowanego przez amerykańską organizację pozarządową Freedom House (zob. tab. 2), w którym Czarnogóra określana jest jako połowicznie skonsolidowana demokracja (*semi-consolidated democracy*). Mimo że Czarnogóra osiągnęła lepszy wynik

⁶ S. Janković, *Svi optuženi za 'državni udar' proglašeni krivim*, Radio Slobodna Evropa, 9.05.2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/drzavni-udar-presuda/29929378.html> [8.06.2019].

⁷ N. Cuckić, *Montenegro: The leader without progress*, 1.07.2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/07/01/montenegro-the-leader-without-progress/> [5.07.2019].

Tabela 2. Poziom demokratyzacji systemu politycznego Czarnogóry według raportów Freedom House (2008-2018)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Demokratyczna władza państwowa	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,50
Proces wyborczy	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50
Spółeczeństwo obywatelskie	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75
Niezależne media	3,75	4,00	4,25	4,25	4,25	4,25	4,50	4,50	4,50	4,50
Demokratyczne władze samorządowe	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,50	3,50	3,50
Niezależne władze sądownicze	4,25	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Korupcja	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	4,75
Poziom demokracji	3,79	3,79	3,82	3,82	3,82	3,86	3,89	3,93	3,89	3,93

Źródło: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/montenegro> [26.06.2019].

od pozostałych państw Bałkanów Zachodnich, poziom demokracji w tym państwie ulega ciągłemu pogorszeniu (3,79⁸ w 2009 r. i 3,93 w 2018 r.).

5. Na problem ograniczeń wolności słowa wskazują również raporty przygotowywane przez organizację Reporterzy bez Granic. Czarnogóra jest obecnie na 104 miejscu na 190 państw ujętych w indeksie wolności prasy (zob. tab. 3). Jest to też najśłabszy wynik, jeśli chodzi o państwa Bałkanów Zachodnich (Bośnia i Hercegowina zajmuje 63 miejsce, Kosowo – 75, Albania – 82, Serbia – 90, zaś Macedonia Północna – 95 pozycję). Władze Czarnogóry wywierają presję na nadawcę publicznego – Radio i Telewizję Czarnogóry (RTCG), aby ograniczył swoją niezależną politykę redakcyjną. W czerwcu 2018 r. zwolniono dyrektora generalną RTCG Andrijanę Kadiję i zastąpiono ją oraz kilku kluczowych menedżerów zwolennikami partii rządzącej. Autocenzura stanowi poważny problem mediów publicznych w Czarnogórze. Dochodzi także do ataków fizycznych na dziennikarzy – w maju 2018 r. dziennikarka śledcza Olivera Lakić, badająca korupcję w państwie, została postrzelona w nogę⁹. Ponadto na 18 miesięcy pozbawienia wolności został skazany reporter śledczy Jovo Martinović z powodu śledztwa dziennikarskiego w spra-

⁸ Według przyjętej w raporcie punktacji, 1 oznacza najwyższy wskaźnik demokracji, zaś 7 – najniższy.

⁹ Reporters without borders, *Montenegro*, 2019, <https://rsf.org/en/montenegro> [21.06.2019].

wie handlu bronią, pomimo dowodów, że jego kontakty ze strukturami przestępczości zorganizowanej były wyłącznie wynikiem pracy śledczej¹⁰.

Tabela 3. Czarnogóra: indeks wolności prasy (2013-2019)

Rok	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Pozycja	113	114	114	106	106	103	104

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów przygotowywanych przez organizację Reporterzy bez Granic, <https://rsf.org/en/montenegro> [21.06.2019].

¹⁰ Reporters without borders, *RSF decries Montenegrin journalist's 18-month jail sentence*, 15.01.2019, <https://rsf.org/en/news/rsf-decries-montenegrin-journalists-18-month-jail-sentence> [5.06.2019].

3.

Struktura ruchu protestu

1. Protesty organizowane są przez ruch „Odupri se! 97 000”. W skład komitetu założycielskiego wchodzi: Džemal Perović, Omer Šarkić, Dejan Pejović, Demir Hodžić i Ratka Jovano-
vić-Vukotić. Główną „twarzą” protestów jest Perović – były członek Liberalnego Sojuszu Czarnogóry (*Liberalni savez Crne Gore*, LSCG). W ostatnich latach działał głównie jako lokalny aktywista w Ulcinju, współpracując m.in. z Dritanem Abazoviciem, obecnym liderem Zjednoczonej Akcji Reforma-

torskiej (*Ujedinjena Reformska Akcija*, URA)¹¹. Z kolei Dejan Perović jest członkiem Socjaldemokratycznej Partii Czarnogóry (*Socjaldemokratska partija Crne Gore*, SDP). Dystansuje się jednak od partii, twierdzi bowiem, że od pierwszego protestu, który został zorganizowany przez ruch „Odupri se! 97 000”, nie jest już członkiem SDP¹².

2. Podzielona opozycja polityczna w Czarnogórze nie zareagowała w odpowiedni i zdecydowany sposób na aferę związaną z upublicznieniem nagrań przez Duško Kneževića. Partie opozycyjne nie potrafiły początkowo zjednoczyć się wokół konkretnego celu. W związku z biernością ugrupowań opozycyjnych obywatele Czarnogóry sami zaczęli wyrażać swój sprzeciw wobec poczynań obecnej władzy. Stosunkowo szybko partie opozycyjne, tj. URA, Socjalistyczna Partia Ludowa Czarnogóry (*Socijalistička narodna partija Crne Gore*, SNP), Front Demokratyczny i SDP, poparły jednak ruch „Odupri se! 97 000”.

3. Pomimo sprzeciwu organizatorów ruchu „Odupri se! 97 000” pozostający za granicą Duško Knežević starał się przyłączyć do protestów¹³. Protestujący byli jednak zdania,

¹¹ *Razotkriven: Abazović preko Perovića vodi i preuzima političke proteste*, „Aktuelno”, 21.02.2019, <https://www.aktuelno.me/istaknuto/razotkriven-abazovic-preko-perovica-vodi-i-preuzima-politicke-proteste/> [6.06.2019].

¹² *Pejović SDP-u: Moj odbornički mandat je na antirežmskoj strani za razliku od vaših*, „Vijesti”, 22.05.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/pejovic-sdp-u-moj-odbornicki-mandat-je-na-antirezmskoj-strani-za-razliku-od-vasih> [8.06.2019].

¹³ *Duško Knežević da ne prisvaja protest u Crnoj Gori*, „Danas”, 21.03.2019, <https://www.danas.rs/svet/dusko-knezevic-da-ne-prisvaja-protest/> [5.06.2019].

że jest on częścią skorumpowanej elity czarnogórskiej. Ostatecznie Knežević zorganizował własny protest (18 kwietnia 2019), który miał zapoczątkować nowy społeczny ruch „Do slobode” (*Ku wolności*). W proteście uczestniczyli członkowie Frontu Demokratycznego, ale nie wygłaszali przemówień podczas demonstracji. Knežević zapewnił, że będzie publikował nowe dowody świadczące o korupcji rządzących, i deklarował, że jego główny cel to zjednoczenie opozycji i poprowadzenie narodu ku wolności.

4.

Międzynarodowy kontekst protestów

1. Po ogłoszeniu niepodległości Czarnogóra sformułowała dwa priorytety polityki zagranicznej, tj. uzyskanie członkostwa w NATO i w Unii Europejskiej. Pierwszy z celów zrealizowała w 2017 r. (5 czerwca). Nie obyło się jednak bez problemów. Istniały i nadal istnieją w społeczeństwie czarnogórskim znaczące podziały w kwestii przystąpienia Czarnogóry do NATO. Sprzeciw wyrażała przede wszystkim ta część społeczeństwa, która wciąż pamięta bombardowanie Jugosławii przez siły Sojuszu Północnoatlantyckiego, do czego doszło w 1999 r., i która opowiada się za utrzymaniem silnych relacji z Serbią oraz Rosją. Głównie ugrupowania

opozycyjne organizowały w latach 2015-2016 liczne protesty, domagając się rozpisania referendum ogólnokrajowego, w którym obywatele mogliby podjąć decyzję w sprawie członkostwa w NATO. Decyzję o przystąpieniu Czarnogóry do NATO przegłosował ostatecznie parlament Czarnogóry.

2. W 2008 r. Czarnogóra złożyła wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej, a od czerwca 2012 r. prowadzi negocjacje akcesyjne¹⁴. Jak do tej pory udało się jej otworzyć 32 rozdziały, przy czym tymczasowo zamknąć jedynie 3 (25 – nauka i badania; 26 – edukacja i kultura; 30 – relacje zewnętrzne)¹⁵. Nie bez przyczyny zatem Czarnogóra określana jest obecnie liderem integracji (*the leader without progress*) (w porównaniu z pozostałymi państwami bałkańskimi), ale nie przypisuje się jej znaczącego postępu w prowadzonych negocjacjach¹⁶.

3. Organizatorzy demonstracji podejmują działania w celu uzyskania wsparcia ze strony społeczności międzynarodowej. Protestujący są świadomi, że bez pomocy z zewnątrz przeprowadzenie kluczowych zmian w państwie będzie bardzo trudne. W związku z tym pod koniec kwietnia 2019 r. ruch „Odupri se! 97 000” skierował list do kanclerz

¹⁴ Rada Unii Europejskiej, *Komunikat prasowy. 3180. posiedzenie Rady*, 26.06.2012, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11690-2012-INIT/pl/pdf> [4.06.2019].

¹⁵ *Montenegro – Overview of chapters opened/closed*, 28.05.2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190528-negotiations-status-montenegro.pdf> [6.06.2019].

¹⁶ Politikon Network, *Montenegro: The leader without progress*, 1.07.2019, <https://politikon.me/2019/07/01/montenegro-the-leader-without-progress/> [11.07.2019].

Niemiec Angeli Merkel i prezydenta Francji Emmanuela Macrona. Na 29 kwietnia zostało zaplanowane ich spotkanie w Berlinie, w czasie którego miało dojść do rozmów z przywódcami państw bałkańskich. W liście organizatorzy ruchu informowali, że obecne władze Czarnogóry ponoszą odpowiedzialność za wojnę w Jugosławii z lat 90. XX w.¹⁷, złą sytuację ekonomiczną społeczeństwa czarnogórskiego, rozwój przestępczości zorganizowanej, korupcję, łamanie prawa i w żadnym wypadku nie sprzyjają osiągnięciu stanu równowagi w regionie.

Z kolei w maju br. przedstawiciele ruchu (Džemal Perović, Omer Šarkić i Nikola Grdinić) udali się na spotkanie do Brukseli w celu przekazania informacji na temat rzeczywistej sytuacji w Czarnogórze. W składzie delegacji nie znalazł się żaden przedstawiciel opozycji czarnogórskiej¹⁸. Po powrocie natomiast nie podano konkretnych informacji związanych z wizytą – z kim się spotkano, o czym rozmawiano i kto w ogóle zorganizował spotkania w Belgii.

4. Państwa Zachodu (UE i Stany Zjednoczone) zachowują wyraźną wstrzemięźliwość w ocenie bieżących wydarzeń w Czarnogórze. Taka postawa wynika przede wszystkim

¹⁷ *Pokret „Odupri se” u pismu Merkel: Đukanović nije faktor mira*, Radio Slobodna Evropa, 29.04.2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29910554.html> [11.06.2019].

¹⁸ *Pokret Odupri se u Briselu: Dobili smo podršku za proteste*, „Novi Magazin”, 19.05.2019, <http://www.novimagazin.rs/region/pokret-odupri-se-u-briselu-dobili-smo-podrsku-za-proteste> [21.06.2019].

z dążenia do zachowania stabilności w regionie, której gwarantami, z perspektywy Zachodu, wydają się DPS i Milo Đukanović. Dodatkowo, obecne władze opowiadają się za polityką euroatlantycką i konsekwentnie dążą do członkostwa Czarnogóry w Unii Europejskiej. Od 2017 r. Czarnogóra pozostaje członkiem NATO.

5. Niechęć Zachodu do poparcia ruchu „Odupri se! 97 000” wynika także z jego struktury, a mianowicie zaangażowania się w protesty antyrządowe partii opozycyjnych, które w większości sprzeciwiają się członkostwu Czarnogóry w NATO, a także opowiadają się za pogłębianiem relacji z Rosją. Jednocześnie Unia Europejska wzywa opozycję do powrotu do parlamentu i rozpoczęcia dialogu z władzą w celu rozwiązania istniejącego kryzysu politycznego.

6. Zachowawcza polityka Zachodu budzi rozczarowanie części organizatorów oraz uczestników protestów. Wskazują oni, że obecna władza w Czarnogórze nie jest czynnikiem stabilizującym państwo, a jedynie go zawłaszczającym. Brak wsparcia społeczności międzynarodowej dla protestów organizowanych przez mieszkańców Czarnogóry może w konsekwencji doprowadzić do ich zakończenia.

5. Cele protestów

1. Organizatorzy protestów sformułowali swoje cele w dokumencie „Porozumienie dla przyszłości” (*Sporazum o budućnosti*), sporządzonym 30 marca 2019 r.¹⁹. Ze strony organizatorów porozumienie podpisali: Džemal Perović, Dejan Pejović, Omer Šarkić, Demir Hodžić i Ratka Jovanović-Vukotić. Ze strony ugrupowań opozycyjnych porozumienie podpisali przedstawiciele DF, Demokratów, SDP, SNP, Soju-

¹⁹ Đ. Ćorić, *Vođe protesta i opozicioni poslanici potpisali Sporazum o budućnosti*, „Pobjeda”, 31.03.2019, s. 2-3.

szu Demokratycznego (*Demokratski savez, DEMOS*), a także kilku niezależnych posłów.

2. Zgodnie z przyjętym tekstem porozumienia protestujący domagają się:

- utworzenia rządu jedności (*Vlade građanskog jedinstva*), który umożliwi przeprowadzenie w Czarnogórze wolnych i demokratycznych wyborów parlamentarnych. W 1/3 ma się składać z osób wybranych przez ugrupowania opozycyjne zasiadające w obecnym parlamencie, 1/3 ma pochodzić spośród partii tworzących koalicję rządową oraz w 1/3 ma się składać z osób bezpartyjnych – m.in. ekspertów i intelektualistów;
- zagwarantowania, że stanowiska premiera rządu jedności nie obejmie członek DPS. Jednocześnie sygnatariusze porozumienia ponownie wspólnie zażądali dymisji:
 - prezydenta,
 - premiera,
 - prokuratora generalnego (Ivicy Stankovicia),
 - głównego specjalnego prokuratora (Milivoja Kanticia),
 - dyrektora agencji antykorupcyjnej (Sretena Radonjicia),
 - zarządu Radia i Telewizji Czarnogóry (RTCG)²⁰.

²⁰ H. Sittig, D. Fabijanić, *Public Service Media under Crossfire by Protest Movements*, Konrad Adenauer Stiftung, March 2019, s. 1, <https://www.kas.de/>

3. Sygnatariusze porozumienia zdecydowali, że nie wezmą udziału w żadnych wyborach organizowanych przez obecne władze Czarnogóry. Organizatorzy protestów podkreślili także wolę pogłębiania pozainstytucjonalnej współpracy oraz prowadzenia wspólnych działań w celu realizacji poszczególnych punktów porozumienia²¹.

documents/252038/4520172/Public+Service+Media+Under+Crossfire+by+Protest+Movements.pdf/54850381=-6a8e-a28d-227d66481-74a57ec?version=1.0&t=1552557608685 [21.06.2019].

²¹ *Sporazum o budućnosti*, 30.03.2019, <http://www.oduprise.me/o-pokretu/sporazum-o-buducnosti/> [4.06.2019].

6.

Przebieg protestów

1. Pierwszy protest ruchu został zorganizowany 2 lutego 2019 r. Powstało wówczas hasło całego ruchu – „Odupri se! 97 000”. Liczba 97 tys. wskazuje na kwotę pieniędzy, jaka miała znajdować się w kopercie danej przez Kneževicia ówczesnemu burmistrzowi Podgoricy. Organizatorzy przynieśli zatem ze sobą symboliczne 97 kopert z kwotą 100 euro w każdej i zostawili je przed budynkiem prokuratury. Zwrócili się także z apelem do przywódców opozycyjnych partii politycznych, aby w czasie protestów nie posługiwali się żadnymi hasłami związanymi z konkretną partią, narodowością czy religią, co miało służyć podkreśleniu tego, że protesty mają

charakter obywatelski²². Organizatorzy ruchu od samego początku w sposób jednoznaczny wskazywali, że opowiadają się za poszanowaniem rządów prawa, dokonaniem kluczowych zmian w państwie i podjęciem walki z polityczną korupcją oraz nielegalnym finansowaniem partii rządzącej.

2. Protesty były regularnie organizowane w kolejne soboty w Podgoricy. W czasie drugiego z nich (15 lutego) sformułowano wprost żądanie złożenia rezygnacji przez prezydenta, premiera oraz prokuratora generalnego. Podczas trzeciego protestu zażądano podania się do dymisji zarządu Radia i Telewizji Czarnogóry, która to instytucja zdaniem protestujących jest narzędziem propagandowym władzy i przekazuje nieprawdziwe informacje. Zwrócono się również do ugrupowań opozycyjnych, aby nie brały udziału w żadnych wyborach (lokalnych, parlamentarnych, prezydenckich), które będą organizowane przez obecną władzę.

3. Ugrupowania opozycyjne angażują się w pomoc przy organizacji transportu dla mieszkańców innych części Czarnogóry, którzy wyrażają chęć udziału w protestach organizowanych w stolicy. Działacze DF i URA deklarują, że wierzą w energię ludzi, która ich zdaniem jest w stanie przynieść widoczne rezultaty i obalić kryminalne rządy DPS²³. Z biegiem czasu kolejne protesty były organizowane również

²² D. Murić, *Gradani primirili opoziciju*, „Vijesti”, 26.02.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/gradani-primirili-opoziciju> [10.06.2019].

²³ Ibidem.

w innych miastach, ale te największe wciąż odbywały się w stolicy Czarnogóry.

4. W kwietniu 2019 r. doszło do pierwszego znaczącego sporu pomiędzy partiami opozycyjnymi, sygnatariuszami „Porozumienia dla przyszłości”. Punktem zapalnym było odwołanie głosami SDP burmistrza Kotoru, Vladimira Jokicia. Doprowadziło to do utraty władzy przez opozycję i oddanie jej DPS. W tej sytuacji Demokraci i URA zapowiedziały zerwanie współpracy z SDP²⁴. Z kolei Nebojša Medojević (DF) stwierdził, że mimo wszystko najważniejsze jest utrzymanie jedności w opozycji²⁵. Po wybuchu skandalu przewodniczący SPD Ranko Krivokapić ustąpił z zajmowanego stanowiska. SDP wciąż jednak podtrzymuje, że zamierza przestrzegać postanowień przyjętych we wspólnym „Porozumieniu”. Próba ponownej konsolidacji czarnogórskiej opozycji nastąpiła w maju w parlamencie. Powstał wówczas nowy sojusz polityczny „Da svako ima” (*Dla korzyści wszystkich*; dosł. *Aby każdy miał*) stworzony przez SNP, Partię Pracowników (*Radnička partija*, RP), Zjednoczoną Czarnogórę (*Ujedinjena Crna Gora*, UCG) i klub niezależnych posłów. Sojusz ten

²⁴ T. Pravilović, *Ništa od sastanka opozicije i “Odupri se”: Demokrate neće sa Krivokapićem za sto*, „Vijesti”, 12.05.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/nista-od-sastanka-opozicije-i-odupri-se-demokrate-nece-sa-krivokapicem-za-sto> [9.06.2019].

²⁵ D. Murić, *DF i “Odupri se” daju šansu SDP-u i jedinstvu opozicije*, „Vijesti”, 27.04.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/df-i-odupri-se-daju-sansu-sdp-u-i-jedinstvu-opozicij> [8.06.2019].

ma stanowić silną opozycję wobec DPS i wsparcie dla ruchu „Odupri se! 97 000”²⁶.

5. W dzień niepodległości Czarnogóry (21 maja) został zorganizowany protest pod hasłem „Za niepodległość od kopert” (*Za nezavisnost od koverti*). W czasie wystąpień stwierdzono wprost, że od 30 lat Czarnogóra jest prywatnym państwem jednej rodziny – rodziny prezydenta Đukanovicia, i dlatego nie można mówić, że państwo to jest niepodległe²⁷. Protest ponownie przebiegł w sposób pokojowy, choć wcześniej pojawiały się głosy o możliwej radykalizacji działań ruchu. Zauważono, że do zmiany władzy w Czarnogórze nie doprowadzi Bruksela, Waszyngton czy Moskwa, wskazano, że zmiany takiej mogą dokonać jedynie sami obywatele. Jednak z protestu na protest liczba uczestników malała. W ostatniej demonstracji, zorganizowanej przed rozpoczęciem sezonu wakacyjnego, udział wzięło tylko ok. 200 osób²⁸. Pomimo tego organizatorzy ruchu są przekonani, że protesty należy kontynuować, ponieważ władza obawia się tylko tych, którzy wychodzą na ulice, nie zaś tych, którzy zostają w domach.

²⁶ D. Murić, *Novi politički savez – Političko preživljavanje ili korak ka ujedinjenju?*, „Vijesti”, 4.05.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/novi-politicki-savez-politicko-prezivljavanje-ili-korak-ka-ujedinjenju> [11.06.2019].

²⁷ *Protest pokreta “Odupri se” u Podgorici: Vlast neće smeniti Brisel nego mi*, 21.05.2019, <http://rs.n1info.com/Region/a485593/Protest-pokreta-Odupri-se-u-Podgorici.html> [1.07.2019].

²⁸ R. Kračković, *U Crnoj Gori su građanski protesti na ljetnjem raspustu*, Deutsche Welle, 23.06.2019, <https://www.dw.com/sr/u-crnoj-gori-su-gra%C4%91anski-protesti-na-ljetnjem-raspustu/a-49317764> [1.07.2019].

Przyszłość ruchu „Odupri se! 97 000” pesymistycznie ocenia Demir Hodžić, jeden z jego organizatorów. Krytykuje on Džemala Perovicia, który jego zdaniem niepotrzebnie słucha „tajnych doradców” opozycji (np. Ranko Krivokapić)²⁹. Hodžić uważa, że największą siłą protestów są młodzi ludzie, którzy wierzą, że są w stanie zmienić system. Natomiast podstawowy błąd ruchu to wybór głównego lidera, którym jest właśnie Perović. Sugeruje on, że przywództwo ruchu powinno być horyzontalne, a nie hierarchiczne, zaś Perović powinien być odpowiedzialny jedynie za kontakty z partiami politycznymi. Hodžić dostrzega jednak też negatywne skutki współpracy z partiami politycznymi. Wraz z zaangażowaniem się Perovicia w rozmowy z opozycją, jego osobista wiarygodność w społeczeństwie zaczęła słabnąć, co źle wpłynęło na postrzeganie samego ruchu przez obywateli Czarnogóry. Postuluje on zatem jak najszybsze oczyszczenie ruchu z tych, którzy mu szkodzą, i sformułowanie planu dalszej działalności. Ten coraz wyraźniejszy „dwugłos” wśród organizatorów „Odupri se! 97 000” wskazuje na wewnętrzne spory, które w sytuacji braku znaczącego sukcesu mogą przyczynić się do rozłamu w ruchu.

6. Na początku sierpnia 2019 r. ruch „Odupri se! 97 000”, po prawie dwóch miesiącach przerwy od ostatniego protestu, zaprosił na spotkanie wszystkich sygnatariuszy „Porozu-

²⁹ Hodžić: *“Sijede glave” uništale proteste*, 11.06.2019, <https://portalanalitika.me/clanak/336822/hod-zic-sijede-glave-unistile-proteste> [1.07.2019].

mienia dla przyszłości” w celu przedyskutowania kolejnych działań. Nie podjęto jednak na nim żadnych kluczowych decyzji. Ponownie wezwano ugrupowania opozycyjne do zażegnania niepotrzebnych sporów. Spotkanie uwidoczniło też po raz kolejny istniejące podziały po stronie opozycji. W rozmowach nie uczestniczyli bowiem przedstawiciele DF, SDP, a także poseł niezależny – Neđeljko Rudović, oraz przewodniczący UCG – Goran Danilović.

7.

Forma protestów

1. Protesty organizowane są z reguły w co drugą sobotę w centrum Podgoricy. W celu umożliwienia dojazdu do stolicy większej liczbie obywateli chcących wyrazić swój sprzeciw wobec sytuacji w państwie przygotowywany jest specjalny transport z takich miejscowości, jak Kolašin, Mojkovac, Tivat, Cetynia, Žabljak, Bijelo Polje, Kotor czy Herceg Novi. Formuła protestów sprowadza się do przemarszu głównymi ulicami Podgoricy, podczas którego wznoszone są transparenty z hasłami: „Ojczyznę broni się za pomocą protestów” (*Domovina se brani protestom*), „Wstańcie i zwyciężajcie” (*Ustani i pobijedi*), „Chcemy odpowiedzialności”

(*Hoćemo odgovornost*), „Dymisje” (*Ostavke*), „Rząd jest tak samo nasz, jak i wasz” (*Vlada je naša koliko i vaša*) itp. Nieodłączną częścią protestów są wiece, podczas których organizatorzy ruchu oraz osoby go popierające wygłaszają przemówienia krytykujące rządy DPS, a szczególnie Milo Đukanovicia.

2. Protesty mają pokojowy charakter. W czasie minionych demonstracji nie doszło do starć z policją. Organizatorzy ruchu „Odupri se! 97 000”, pomimo braku widocznych sukcesów, nie zdecydowali się na radykalizację działań.

3. W protestach biorą udział różne grupy społeczne: osoby młodsze i starsze, ludzie mieszkający w różnych częściach państwa. Od samego początku w ramach ruchu aktywnie działają studenci, którzy zwracają szczególną uwagę na trudną sytuację życiową młodych ludzi w Czarnogórze, zmuszonych do emigracji zarobkowej. Młodzi demonstranci wskazują, że chcieliby pozostać i budować nowoczesne państwo u siebie, w Czarnogórze³⁰.

4. Demonstracjom nie można przypisać identyfikacji partyjnej. Organizatorzy apelowali o nieposługiwanie się symbolami partyjnymi, narodowościowymi czy religijnymi. Nie zmienia to jednak faktu, iż ruch „Odupri se! 97 000” posiada wsparcie głównych partii opozycyjnych.

³⁰ Podgorica: Najmasovniji antivladin protest, 97 hiljada – *Odupri se!*, Radio Slobodna Evropa, 2.03.2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29799944.html> [5.06.2019].

5. Istotną funkcję w komunikacji z obywatelami przy organizacji protestów pełnią media społecznościowe – przede wszystkim Facebook oraz Twitter – za pomocą których na bieżąco przekazywane są informacje na temat ruchu oraz publikowane są swoiste „odezwy”, które mają mobilizować społeczeństwo do aktywnego zaangażowania się w działalność ruchu „Odupri se! 97 000”.

8.

Reakcja władz

1. Władze państwowe odrzucają oskarżenia formułowane przez protestujących i twierdzą, że Czarnogóra jest państwem demokratycznym, w którym szanowane są prawa obywateli, w tym prawo do protestów. Jednocześnie starają się dyskredytować ruch przez podkreślanie tego, że protesty mają czysto partyjny (a nie obywatelski) charakter. Tego rodzaju oficjalna narracja została zapoczątkowana przez prezydenta Đukanovicia, który stwierdził wprost, że pro-

testami kierują podmioty polityczne³¹. Jednocześnie przyznał, że choć jest świadomy tego, iż nie wszyscy mieszkańcy Czarnogóry są zadowoleni, to jednak obywatele powinni przede wszystkim zdawać sobie sprawę z tego, że mogą być wykorzystani przez tych, którzy dążą jedynie do realizacji własnych interesów politycznych. Z kolei porozumienie podpisane w kwietniu 2019 r. przez protestujących DPS oceniła jako „kolektywne połączenie byłych liberałów, podmiotów parlamentarnych i pozaparlamentarnych oraz posłów niezależnych z Frontem Demokratycznym”³².

Prezydent Đukanović zgodził się również z opinią wyrażoną przez prokuratora Milivoje Katnicia, że protesty zbiegły się z planowanym ogłoszeniem wyroku w sprawie nieudanej próby przewrotu politycznego z 2016 r. Zdaniem prezydenta część opozycji obawiała się odpowiedzialności za organizację przewrotu, dlatego też zaczęła nawoływać społeczeństwo do rewolucji. Swego najtrudniejszego rywala Đukanović dostrzega jednak w niezależnych mediach, które określa mianem „opozycyjnych”. Stwierdził on: „Nie uważam, że opozycja jest najsilniejszą częścią tej infrastruktury – najsilniejszą częścią są rzekomo niezależne, a tak naprawdę opozycyjne

³¹ Đukanović o protestima: Nisu građanski, već politički iza kojih stoji opozicija, 13.03.2019, <http://rs.n1info.com/Region/a467879/Djukanovic-o-protestima-Ni-su-gradjanski-vec-politicki-iza-kojih-stoji-opozicija.html> [15.06.2019].

³² Protest u Crnoj Gori: Potpisan Sporazum za smenjivost vlasti, Radio Slobodna Evropa, 30.03.2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29851656.html> [15.06.2019].

media, które pod płaszczykiem wolności myślenia i wypowiedzi prowadzą ciągłą brudną kampanię przeciwko władzy w Czarnogórze, do której obalenia pierwszym krokiem byłoby moje odejście”³³.

2. Władze Czarnogóry dostrzegają także elementy wspólne wszystkich protestów organizowanych na Bałkanach (protesty trwają obecnie również w Albanii i Serbii). Twierdzą one, że są to powiązane ze sobą działania mające na celu przejęcie władzy w sposób niedemokratyczny³⁴. W opinii ministra obrony Czarnogóry Predraga Boškovicia protesty w regionie potwierdzają, że nie ma silnej opozycji, która byłaby w stanie w sposób skuteczny zagrozić władzy. Oceniał również, iż protesty wpływają negatywnie na stabilność Bałkanów, nie tworzą dobrego klimatu dla inwestycji, a czynniki te pozostają kluczowe dla wzrostu gospodarczego i rozwoju państwa³⁵.

³³ A. Miladinović, *Intervju petkom – Milo Đukanović: “Niko me neće srušiti”*, BBC, 19.04.2019, <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-47956450> [10.06.2019].

³⁴ R. Rosig, *Đukanović: Kad rušite institucije, rušite i državu*, Deutsche Welle, 21.03.2019, <https://www.dw.com/sr/%C4%91ukanovi%C4%87-kad-ru%C5%A1ite-institucije-ru%C5%A1ite-i-dr%C5%BEavu/a-48008155> [12.06.2019].

³⁵ S. Kajošević, *DPS ne vidi građanske proteste jer “čuva državu”*, „Vijesti”, 20.03.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/dps-ne-vidi-gradanske-proteste-je-čuva-drzavu> [12.06.2019].

9. Wnioski

1. Organizowane od lutego 2019 r. protesty społeczne oznaczają, że obywatele Czarnogóry domagają się przeprowadzenia dogłębnych zmian w państwie. Jak dotychczas, nie doprowadziły one do zmiany sytuacji politycznej w Czarnogórze. Należy jednak podkreślić, że działalność ruchu „Od-upri se! 97 000” przyczyniła się, przynajmniej w początkowej fazie protestów, do zjednoczenia się opozycji czarnogórskiej, co wcześniej nie było możliwe.

2. Sytuacja w Czarnogórze pozostaje stabilna. Choć organizatorzy protestów deklarują, że zamierzają kontynuować demonstracje do czasu, aż ich postulaty zostaną spełnione,

to protesty nie wzbudzają nadmiernych emocji w społeczeństwie Czarnogóry. Dynamika oraz skala protestów uległy widocznemu zmniejszeniu. W tej sytuacji szanse na to, że działania podejmowane przez ruch „Odupri se! 97 000” okażą się skuteczne, wydają się znikome.

3. Zaangażowanie się partii opozycyjnych w działalność ruchu „Odupri se! 97 000” podważyło zaufanie części społeczeństwa do protestów i wpłynęło na zmniejszenie liczby ich uczestników. Spadek liczby protestujących wpłynął z kolei na odrodzenie się sporów w ramach opozycji. W takiej sytuacji rząd nie widzi potrzeby prowadzenia dialogu z podzieloną opozycją polityczną oraz coraz mniej popularnym ruchem protestu społecznego.

4. Prezydent Đukanović pozostaje pewny swojej silnej pozycji w państwie. Podkreśla, że o swoim odejściu z polityki zdecyduje sam – podobnie jak czynił to już wcześniej. Prezydent wskazuje również na brak woli do dialogu ze strony organizatorów protestów i prezentuje siebie jako jedyne przywódcę zdolnego do ustabilizowania sytuacji w państwie.

5. Na zmniejszenie popularności protestów „Odupri se! 97 000” mógł mieć wpływ także brak poparcia ruchu ze strony społeczności międzynarodowej. Zwiększenie zaangażowania Unii Europejskiej w monitorowanie sytuacji w Czarnogórze mogłoby wpłynąć na władze Czarnogóry, aby te z większą uwagą odniosły się do postulatów wysuwanych przez protestujących.

6. Rosja, jak do tej pory, zachowuje bierną postawę wobec protestów organizowanych w Czarnogórze. Podtrzymywanie niestabilnej sytuacji wewnętrznej w tym państwie oraz wzmacnianie sporów wewnętrznych *de facto* odpowiada interesom Rosji. Federacja Rosyjska dąży bowiem do wzmocnienia swych wpływów politycznych w regionie Bałkanów i jednocześnie osłabienia pozycji Unii Europejskiej. Tymczasem niestabilna sytuacja wewnętrzna i nierozwiązane konflikty, nie tylko te wewnętrzne, ale i międzynarodowe, oddalają państwa regionu od Unii Europejskiej, nie zaś przybliżają je do niej.

Wykaz skrótów

BS – Partia Boszniacka (*Bošnjačka stranka*)

Demokrati – Demokratyczna Czarnogóra (*Demokratska Crna Gora*)

DEMOS – Sojusz Demokratyczny (*Demokratski savez*)

DF – Front Demokratyczny (*Demokratski front*)

DPS – Demokratyczna Partia Socjalistów Czarnogóry (*Demokratska partija socjalista Crne Gore*)

HGI – Chorwacka Inicjatywa Obywatelska (*Hrvatska građanska inicijativa*)

LPCG – Liberalna Partia Czarnogóry (*Liberalna partija Crne Gore*)

LSCG – Liberalny Sojusz Czarnogóry (*Liberalni savez Crne Gore*)

RP – Partia Pracowników (*Radnička partija*)

SD – Socjaldemokrati Czarnogóry (*Socijaldemokrate Crne Gore*)

SDP – Socjaldemokratyczna Partia Czarnogóry (*Socijaldemokratska partija Crne Gore*)

SNP – Socjalistyczna Partia Ludowa Czarnogóry (*Socijalistička narodna partija Crne Gore*)

UCG – Zjednoczona Czarnogóra (*Ujedinjena Crna Gora*)

URA – Zjednoczona Akcja Reformatorska (*Ujedinjena Reformska Akcija*)

Bibliografia

Cuckić N., *Montenegro: The leader without progress*, 1.07.2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/07/01/montenegro-the-leader-without-progress/> [5.07.2019].

Ćorić Đ., *Vođe protesta i opozicioni poslanici potpisali Sporazum o budućnosti*, „Pobjeda”, 31.03.2019, s. 2-3.

Domachowska A., *Czarnogóra – kolejny członek NATO?*, 1.03.2016, <https://pulaski.pl/czarnogora-kolejny-czlonек-nato/> [12.06.2019].

Državna izborna komisija, *Ukupni rezultati izbora za poslanike u Skupštinu Crne Gore*, 29.10.2016, <http://dik.co.me/ukupni-rezultati-izbora-za-poslanike-u-skupstinu-crne-gore-2/> [4.06.2019].

Duško Knežević *da ne prisvaja protest u Crnoj Gori*, „Danas”, 21.03.2019, <https://www.danas.rs/svet/dusko-knezevic-da-ne-prisvaja-protest/> [5.06.2019].

Duško Knežević *osnovao pokret i najavio protest. “Odupri se” ne podržava...*, „Nedeljnik”, 14.04.2019, <https://www.nedeljnik.rs/dusko-knezevic-osnovao-pokret-i-najavio-protest-odupri-se-ne-podrzava/> [2.06.2019].

Đukanović *o protestima: Nisu građanski, već politički iza kojih stoji opozicija*, 13.03.2019, <http://rs.n1info.com/Region/a467879/Djukanovic-o-protestima-Nisu-gradjanski-vec-politicki-iza-kojih-stoji-opozicija.html> [15.06.2019].

- Freedom House, *Nations in Transit 2018. Montenegro*, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/montenegro> [26.06.2019].
- Hodžić: „*Sijede glave*” uništile proteste, 11.06.2019, <https://portalanalitika.me/clanak/336822/hodzic-sijede-glave-unistile-proteste> [1.07.2019].
- Izabrana 41. *Vlada Crne Gore*, RTCG, 28.11.2016, <http://www.rtcg.me/vijesti/politika/148780/izabrana-41-vlada-crne-gore.html> [2.06.2019].
- Janković S., *Svi optuženi za 'državni udar' proglašeni krivim*, Radio Slobodna Evropa, 9.05.2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/drzavni-udar-presuda/29929378.html> [8.06.2019].
- Kajošević S., *DPS ne vidi građanske proteste jer "čuva državu"*, „*Vijesti*”, 20.03.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/dps-ne-vidi-gradanske-proteste-jer-cuva-drzavu> [12.06.2019].
- Kajošević S., *Izostaje jači pritisak EU: Dok Brisel ćuti, "Koverta" u fioci*, „*Vijesti*”, 8.02.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/izostaje-jaci-pritisak-eu-dok-brisel-cuti-koverta-u-fioci> [2.06.2019].
- Kračković R., *U Crnoj Gori su građanski protesti na ljetnjem raspustu*, Deutsche Welle, 23.06.2019, <https://www.dw.com/sr/u-crnoj-gori-su-gra%C4%91anski-protesti-na-letnjem-raspustu/a-49317764> [1.07.2019].
- Marović J., *Miš sme da riče, čak i u Đukanovićevoj Crnoj Gori*, „*Večernje novosti*”, 22.01.2019, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:772992-Mis-sme-da-rice-cak-i-u-Djukanovicevoj-Crnoj-Gori> [4.06.2019].
- Miladinović A., *Intervju petkom – Milo Đukanović: „Niko me neće srušiti”*, BBC, 19.04.2019, <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-47956450> [10.06.2019].
- Montenegro – *Overview of chapters opened/closed*, 28.05.2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190528-negotiations-status-montenegro.pdf> [6.06.2019].

- Murić D., *DF i "Odupri se" daju šansu SDP-u i jedinstvu opozicije*, „Vijesti”, 27.04.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/df-i-odupri-se-daju-sansu-sdp-u-i-jedinstvu-opozicij> [8.06.2019].
- Murić D., *Građani primirili opoziciju*, „Vijesti”, 26.02.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/gradani-primirili-opoziciju> [10.06.2019].
- Murić D., *Novi politički savez – Političko preživljavanje ili korak ka ujedinjenju?*, „Vijesti”, 4.05.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/novi-politicki-savez-politicko-prezivljavanje-ili-korak-ka-ujedinjenju> [11.06.2019].
- Pejović SDP-u: *Moj odbornički mandat je na antirežmskoj strani za razliku od vaših*, „Vijesti”, 22.05.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/pejovic-sdp-u-moj-odbornicki-mandat-je-na-antirezmskoj-strani-za-razliku-od-vasih> [8.06.2019].
- Podgorica: *Najmasovniji antivladin protest '97 hiljada – Odupri se'*, Radio Slobodna Evropa, 2.03.2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29799944.html> [5.06.2019].
- Pokret Odupri se u Briselu: *Dobili smo podršku za proteste*, „Novi Magazin”, 19.05.2019, <http://www.novimagazin.rs/region/pokret-od-upri-se-u-briselu-dobili-smo-podrsku-za-proteste> [21.06.2019].
- Pokret 'Odupri se' u pismu Merkel: *Đukanović nije faktor mira*, Radio Slobodna Evropa, 29.04.2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29910554.html> [11.06.2019].
- Politikon Network, *Montenegro: The leader without progress*, 1.07.2019, <https://politikon.me/2019/07/01/montenegro-the-leader-without-progress/> [11.07.2019].
- Pravilović T., *Ništa od sastanka opozicije i "Odupri se": Demokrate neće sa Krivokapićem za sto*, „Vijesti”, 12.05.2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/nista-od-sastanka-opozicije-i-odupri-se-demokrate-nece-sa-krivokapicem-za-sto> [9.06.2019].

- Protest pokreta “Odupri se” u Podgorici: Vlast neće smeniti Brisel nego mi*, 21.05.2019, <http://rs.niinfo.com/Region/a485593/Protest-pokreta-Odupri-se-u-Podgorici.html> [1.07.2019].
- Protest u Crnoj Gori: Potpisan Sporazum za smjenjivost vlasti*, Radio Slobodna Evropa, 30.03.2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29851656.html> [15.06.2019].
- Rada Unii Europejskiej, *Komunikat prasowy. 3180. posiedzenie Rady*, 26.06.2012, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11690-2012-INIT/pl/pdf> [4.06.2019].
- Razotkriven: Abazović preko Perovića vodi i preuzima političke proteste*, „Aktuelno”, 21.02.2019, <https://www.aktuelno.me/istaknuto/razotkriven-abazovic-preko-perovica-vodi-i-preuzima-politicke-proteste/> [6.06.2019].
- Reporters without borders, *Montenegro*, 2019, <https://rsf.org/en/montenegro> [21.06.2019].
- Reporters without borders, *RSF decries Montenegrin journalist's 18-month jail sentence*, 15.01.2019, <https://rsf.org/en/news/rsf-decries-montenegrin-journalists-18-month-jail-sentence> [5.06.2019].
- Rosig R., Đukanović: *Kad rušite institucije, rušite i državu*, Deutsche Welle, 21.03.2019, <https://www.dw.com/sr/%C4%91ukanovi%C4%87-kad-ru%C5%A1ite-institucije-ru%C5%A1ite-i-dr%C5%BE-avu/a-48008155> [12.06.2019].
- Sittig H., Fabijanić D., *Public Service Media under Crossfire by Protest Movements*, Konrad Adenauer Stiftung, March 2019, <https://www.kas.de/documents/252038/4520172/Public+Service+Media+Under+Crossfire+by+Protest+Movements.pdf/54850381-a6e8-ad28-d227-66481a74e57c?version=1.0&t=1552557608685> [21.06.2019].
- Sporazum o budućnosti*, 30.03.2019, <http://www.oduprise.me/o-pokretu/porazum-o-buducnosti/> [4.06.2019].

“Odupri se! 97 000”: Social Protests in Montenegro

Montenegro is a small Balkan country aspiring to become a member of the European Union. Since 2017, it has been a member of NATO. In comparison with other countries in the region, it stands out above all due to the fact that since the early 1990s there has not been a single change of power in the country. Montenegro is constantly governed by the group of the current president, Milo Djukanovic, who in the past repeatedly

held the most important functions in the state. At the beginning of 2019, compromising recordings of politicians who have been in power for years were released, which showed nepotism, corruption, clientelism and violation of the law. As a result, this scandal quickly led to the outbreak of mass social protests – the largest in thirty years.

This text is an analysis of the social protests that took place in Montenegro from February to July 2019. The paper presents their origins and conditions as well as the structure of the protest movement. Next, the international context of the protests is briefly explained. The objectives formulated by the protesters are presented and their course is described, with particular attention being paid also to the form of the protests. Moreover, the reaction of the authorities to the actions taken by the movement called “Odupri se! 97 000” is presented. The conclusions are the last part of the analysis.

Dr Agata Domachowska

Starszy analityk w Zespole Bałkańskim IES

Politolog i filolog. Doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce (Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). Adiunkt w Katedrze Bałkanistyki Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zainteresowania badawcze: zmiany polityczne w Europie Południowo-Wschodniej, proces integracji europejskiej Bałkanów Zachodnich, stosunki międzynarodowe na obszarze Europy Południowo-Wschodniej, diaspory bałkańskie i polityka pamięci. Autorka wielu artykułów naukowych oraz monografii związanych z tematyką bałkańską.

Przedmiotem publikacji są protesty społeczne funkcjonujące pod nazwą „Odupri se! 97 000” (*Sprzeciw się! 97 000*) – organizowane w Czarnogórze w okresie od lutego do lipca 2019 r. W pracy przedstawiono ich genezę, uwarunkowania, strukturę ruchu protestu, a także pokrótce wyjaśniono międzynarodowy kontekst protestów. Zaprezentowano cele sformułowane przez protestujących oraz opisano przebieg protestów, przy czym szczególną uwagę zwrócono na ich formę. Ponadto przedstawiono reakcję władz na działania podejmowane przez ruch „Odupri se! 97 000”. W konkluzjach wskazano, że dotychczas protesty nie doprowadziły do zmiany sytuacji politycznej w Czarnogórze, a prezydent Milo Đukanović pozostaje pewny swojej silnej pozycji w państwie.

ISBN 978-8366413-05-4



www.ies.lublin.pl